ASIANTUNTIJALAUSUNTO
Hyrynsalmen kunta
9.10.2024

Eduskunnan valtiovarainvaliokunnan kunta- ja hyvinvointijaosto

kaisa.iso-sipila@eduskunta.fi

Hyrynsalmen kunnan asiantuntijalausunto

Eduskunnan valtiovarainvaliokunnan kunta- ja hyvinvointijaosto pyytää kirjallista asiantuntijalausuntoa Hyrynsalmen kunnalta torstaiksi 10.10.2024 klo 9.30 alkavaan kokoukseen. Kirjallinen asiantuntijalausunto pyydetään toimittamaan viimeistään kokousta edeltävänä arkipäivänä klo 12.00 mennessä, eli 9.10. klo 12.

Asia: HE 109/2024 vp Hallituksen esitys eduskunnalle valtion talousarvioksi vuodelle 2025: https://www.eduskunta.fi/pdf/HE+109/2024

Lausunnon teema on seuraava: Kuntatalouden näkymät (erityisesti vuodelle 2025) ottaen huomioon vuoteen 2025 liittyvät muutokset ja uudistukset, kuten TE-palvelujen uudistus (siirtyvästä TE-palvelujen ja työttömyysturvan rahoituksesta sekä näiden rahoitustarpeesta hyvä saada myös kirjallisesti laskelmia). Erityisteemana myös näkemys/tilannekuva kuntien eriytymiskehityksestä sekä VOS-uudistuksen tilannekuvasta.

Hyrynsalmen kunta antaa seuraavan kolme sisällöllistä teemaa sisältävän lausunnon:

1. Kuntatalouden näkymät ja tilannekuva

Hyrynsalmen kuntatalousnäkymät ovat kohtuullisen hyvät myös tulevina vuosina: saanemme kokoon ylijäämäisen talousarvion vuodelle 2025 ja suunnitelmavuosille 2026 ja 2027, mikäli tulopohjassa ei tapahdu yllättäviä suuria heikennyksiä, erityinen pelko liittyy valtionosuuksien pienenemiseen jatkossa (liittyy VOS-uudistukseen). Kuntatalouden hallinta on Hyrynsalmella keskeinen osa kuntastrategiaa, joka tarkistetaan vuosittain talousarvion laadinnan yhteydessä. Kunnan talous nostettiin vuoden 2017 kriisikuntatasolta muutamassa vuodessa selvästi ylijäämäiseksi. Ylijäämä on kuitenkin huippuvuosista pienentynyt viime aikoina, koska aiemmin noudatettua tiukkaa talouden tervehdyttämisohjelmaa (joka siis alun perin suunniteltiin kriisikuntaprosessissa 2017) on jouduttu hieman ”löysäämään”, jotta palvelut on voitu säilyttää, rakenteelliset ja korjausinvestoinnit käynnistää ja työntekijöiden jaksaminen turvata. Hyrynsalmen kunta teki vuonna 2022 n. 2 M euron tuloksen; vuonna 2023 n. 0,8 M euron tuloksen; kuluvan vuoden tulosennuste on n. 0,5 M euroa; ja tuleva vuosi 2025 lienee samaa tasoa, ainakin selvästi positiivinen.

TE-palvelujen uudistus on suurin muutos tulevana talousarviovuonna. Arvioimme TE -palvelujemme kustannusten kasvun olevan lähes 350 000 €, jolloin valtionosuuden nousu n. 260 000 € ei kata lähellekään arvioituja nousevia kustannuksia. Työttömyysturvan rahoitustarve nousee arviomme mukaan rajusti. Viime vuonna työttömyysturvamaksujemme määrä oli 131 371 euroa ja valtionosuutta on tulossa laajenevaan rahoitusvastuuseen 112 731 euroa. Valtionosuuslaskelmissa työmarkkinatuen ja päivärahan maksuvastuumme vuonna 2025 olisi siis arvioitu n.

244 102 euron suuruiseksi. Lakimuutoksiin sisältyy rahoitusvastuun laajennuksen lisäksi muutoksia myös mm. palkkatuen ja muiden palveluiden osalta, jolloin asiakkaan palveluihin ohjaaminen ei enää aiempaan tapaan katkaise työttömyyspäivien laskentaa. Tämän myötä ”Kelalistamme” tulevat todennäköisesti olemaan pidempiä ja maksuosuudet tulevat kasvavamaan myös tästä syystä. Arvioimmekin työttömyysturvaetuuksien maksuosuutemme kasvavan vuonna 2025 ainakin 260 000 euroon. Tämä kokonaisuus tarkoittaa taloudellisen liikkumavaran selvää pienenemistä, kun otetaan huomioon myös yleinen kustannustason nousu.

Taustaksi on syytä todeta, että tasapainoiseen taloustilanteeseen ei ole päästy Hyrynsalmella ilman ponnisteluja. Kunta ja koko kuntakonserni on jo pitkään tervehdyttänyt talouttaan. Vuoden 2017 aikana kunta ajautui kriisikunnaksi, ja sen jälkeen aloitettiin välittömästi systemaattinen ja tehokas talouden tervehdyttäminen. (Jo vuoden 2018 aikana Hyrynsalmi vapautui kriisikuntalistalta, kun arviointiryhmä katsoi, että kunnalla on edellytykset palvelujen järjestämiseen ja turvaamiseen kuntalaisille itsenäisenä kuntana.) Rakenteellisia uudistuksia siis tehtiin suunnitelmallisesti kulujen karsimiseksi ja tulojen lisäämiseksi: jo aiemmin aloitettua tuulivoimakaavoitusta edistettiin aktiivisesti ja matkailuun satsattiin (tulojen lisäämiseksi), kouluverkkoa uudistettiin (viimeinen kyläkoulu, Moisiovaaran koulu, lakkautettiin 1.8.2022 alkaen, ja perusteluina olivat laskeva oppilasennuste ja säästöt henkilöstö- sekä kiinteistökuluissa), varhaiskasvatusta kehitettiin (Hyrynsalmen varhaiskasvatuksessa siirryttiin ryhmäperhepäivähoidosta päiväkotimuotoiseen toimintaan 1.10.2022, kun uusi päiväkoti valmistui ja tehosti toimintaa), vajaakäytössä olevia kiinteistöjä myytiin suunnitelmallisesti vuosittain, henkilöstöä supistettiin (ns. luonnollisen poistuman kautta) ja prosesseja virtaviivaistettiin – ”liinattiin”.

Käytännössä siis kunnan talous saatiin (palveluista tinkimättä) tasapainoon ja tase plussalle puolessatoista valtuustokaudessa, pääosin omin voimin (toki prosessia tukemaan saatiin myös harkinnanvaraista valtionosuutta, todelliseen tarpeeseen). Seuraavat keinot olivat vaikuttavimpia:

1. Talouden tasapinottamisohjelma – tarkistettiin vuosittain (säästövaikutus n. 400000 euroa vuodessa, josta esim. kouluverkon supistamisen osuus on noin puolet).
2. Tuulivoiman pitkäjänteinen kehittäminen: nyt kunnassa on 4 lainvoimaista kaavaa, 3-puistoa valmiina ja 4. valmistumassa (kiinteistöverojen kautta tulovaikutus on noussut jo noin 700 000 euroon vuodessa, ja lisääntynee jatkossa noin 1 M euroon vuositasolla, joka on n. 20 % kunnan verotuloista).
3. Matkailuun satsaaminen, lähinnä EU-hanketoiminnan avulla: Ukkohallan matkailukeskus tuplaa kunnan väkiluvun sesonkina, mikä on vaikuttanut erityisesti yksityisten palvelujen suhteellisen monipuoliseen tarjontaan pienessä kunnassa.

Johtopäätös: Hyrynsalmen kunnan talousnäkymät lähivuosille ovat suhteellisen hyvät, mikäli kunnan tulopohja säilyy ennustettavana – lähes nykyisellään. Erityisen tärkeää on, että siihen voidaan itse ennakoivasti vaikuttaa, eikä valtio aiheuta tulopuolelle ikäviä yllätyksiä.

2. Kuntien eriytymiskehitys

Hyrynsalmi edustaa itäisessä Pohjois-Suomessa ja Kainuun maakunnassa tyypillistä harvaan asutun (n. 1,6 as/km²) maaseudun pientä kuntaa, jossa korkeasta kuolleisuudesta ja poismuutosta johtuva väestön väheneminen on jatkunut 1960-luvulta lähtien. Vuoden 2023 lopussa hyrynsalmelaisia oli 2064, eli vain noin kolmannes huippuvuosista. Nuorten ikäluokkien poismuutto työn ja opiskelupaikkojen perässä on jatkunut jo pitkään ja aiheuttanut sen, että väestö on ikääntynyt ja eläkeläisten osuus väestöstä on noussut jo yli 50 %:iin ja koulutustaso on pysynyt suhteellisen alhaisena. Tällainen demografinen kehitys on johtanut myös siihen, että miesten enemmyys on suuri työikäisissä, mikä johtuu naisten herkemmästä muuttoaktiivisuudesta, ja naisten osuus yli 65-vuotiaissa, mikä johtuu naisten korkeammasta keski- ja eliniästä. Alle 15-vuotiaiden osuus oli vain noin 10 % ja ikäluokkien koot vaihtelevat suuresti (vaikuttaa vahvasti valtionosuuksiin). Tämä muodostaa erittäin haastavan elinkeinojen kehittämisympäristön ja vaativan kunnallisten palvelujen järjestämisympäristön, mikä puolestaan vaatii palvelujen järjestämisessä ja elinvoimatyössä (erityisesti uusien työpaikkojen luonnissa) erityistä strategista viisautta, luovuutta ja ketteryyttä.

Kuntien eriytyminen tapahtuu kahdella tasolla:

- Keskus–periferiatasolla keskukset pärjäävät keskimäärin paremmilla palveluilla, vetovoimisilla opiskelupaikoilla ja monipuolisella työpaikkarakenteella. Tämä taas johtaa, perifeeristen alueiden kustannuksella, positiiviseen muuttoliikkeeseen, terveeseen väestörakenteeseen, osaavaan ja koulutettuun työvoimaan sekä vahvaan talouteen – vetovoima siis lisääntyy.
- Syrjäisten ”perifeeristen” kuntien keskinäisessä kilpailussa pärjäävät ne, jotka osaavat hyödyntää tehokkaasti ja strategisesti viisaasti omat vahvuutensa. Tällaisia ovat erityisesti vahvat matkailupaikkakunnat, kaivospaikkakunnat tai kehittyneet teollisuuspaikkakunnat / klusterit. ”Perifeeristen” kuntien joukossa häviävät ne, jotka luisuvat pelkiksi resurssiperiferioiksi.

Aluekehitystä eriyttävän keskittymiskehityksen juurisyyt Suomessa liittyvät laajoihin ja pitkäkestoisiin yhteiskunnallisiin, taloudellisiin ja rakenteellisiin muutoksiin, joita muuttoliike on muokannut ja vauhdittanut 60-luvulta lähtien. Myös valtion aluehallinnon alasajo ja voimakas keskittäminen ovat osaltaan vauhdittaneet prosessia. Tällä hetkellä on vahvoja viitteitä siitä, että hyvinvointialueet suunnittelevat ja toteuttavat saman tyyppistä strategiaa, jossa pienet syrjäiset kunnat kärsivät. Pelkällä suppealla, ohjelmallisellakaan aluepolitiikalla / aluekehittämisellä, ei näihin trendeihin ole kyetty Suomessa juuri vaikuttamaan, mutta poikkeuksiakin on.

Johtopäätös: Aidoista omista vahvuuksista lähtevää, endogeenistä, alueellista ja paikallista kehitystä tulee valtion omasta roolistaan tukea kaikin keinoin. Erityisiä mahdollisuuksia tarjoaa nykyinen vihreän siirtymän buumi, jossa myös Hyrynsalmi on, tuulivoima kärkenä, mukana. Hyvinkin erilaisista lähtökohdista voidaan rakentaa hyvinvoiva ja elinvoimainen sekä taloudellisesti kestävä kuntayhteisö – se ei ole kunnan koosta kiinni.

3. VOS-uudistuksen tilannekuva

On erittäin tärkeää, että valtionosuusjärjestelmän kautta valtio osallistuu merkittävästi lakisääteisten kunnallisten peruspalvelujen rahoitukseen. On hallinnollisesti järkevää, että valtionosuudet määräytyvät laskennallisin perustein ja maksetaan kunnalle automaattisesti ilman erillistä hakemusta.

Uudistuksessa on hyvä ottaa huomioon, että erityyppisten kuntien palvelutuotannon kustannukset ja verotulot poikkeavat paljon toisistaan, erityisesti väestön ikärakenteen ja olosuhteiden, esimerkiksi saavutettavuuden ja asutusrakenteen sekä yksityisen palvelujen, takia. Valtionosuusjärjestelmän reiluna tavoitteena on kuntien vastuulla olevien julkisten palvelujen saatavuuden varmistaminen suhteellisen tasaisesti koko maassa – siten, että kuntalaisten verorasitus säilyy myös suhteellisen tasapuolisena. Tämä on myös tärkeä osa valtion vastuullista ja pitkäjänteistä yhteiskuntapolitiikkaa, jolla ylläpidetään hajautettua hyvinvointivaltiota.

Nykyinen valtionosuuksien taso, näissä valtion talousolosuhteissa, on Hyrynsalmelle riittävä (talousarvion kokonaismenot reilu 8 M €). Uudessa hyvinvointialueiden synnyttämisen jälkeisessä tilanteessa vuoden 2023 VOS oli n. 2,5 M euroa, kuluvana vuonna lähes 2,7 ja tulevana vuonna reilu 2,9 M euroa. (Verotulot n. 5 M €.) Aito huoli jatkossa liittyy TE-kustannusten nousun hallintaan.

Vaikka kunnan kehittämistyötä on tehty jo vuosikymmen, rakenneuudistusten jatkaminen ja palvelujen tuottaminen edellyttävät, että VOS-taso säilyy suurin piirtein nykyisellään. Erityisenä painopisteenä tulee jatkossa olemaan kunnan kiinteistöt (korjausvelka) ja katu- ja tieverkoston kunnon turvaaminen sekä kaavoittaminen ja paikallisiin vahvuuksiin pohjautuva kehittäminen. Vihreän siirtymän investointien jatkon ja jatkuvuuden turvaaminen alueelle on kunnan keskeinen elinvoimatehtävä, jolla on suora positiivinen vaikutus verotulopohjaan – ja omillaan pärjäämiseen.

Johtopäätös: On tärkeää, että valtionosuusuudistukseen liittyy reiluus, ymmärrettävyys ja myös erilaiset kuntatason kannustimet. Tämä tarkoittaa sitä, että kunnan itse suunnittelemiin ja hankkimiin voimalaitosten kiinteistöverotuloihin ei tule kajota. Esimerkiksi tuulivoiman kehittämiseen on Hyrynsalmella satsattu intensiivisesti jo noin15 vuotta – ja nyt se alkaa näkyä vahvasti kuntataloutta vakauttavana resurssina ja alueellisena vihreän siirtymän edistäjänä.

Hyrynsalmella 9.10.2024

Hyrynsalmen kunnanhallitus

Heimo Keränen

Kunnanjohtaja